Portretul unul filolog bucureştean: Ion Gheţie (1930-2004)

Aura Mocanu
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi

Abstract: Ion Gheţie is of the most valuabe Romanian philologists from the second part of the twentieth century**.** I intended to present the most important biographical data as well as a synthetic approach of his major papers, marking out the theories which revealed Ion Gheţie as one of the most representative personalities of the modern Romanian culture.

Keywords: Ion Gheţie, philology, literary language, historical dialectology, literary language variants, the unification of Romanian literary language.

1. Undeva, prin Ardeal, la început de secol XX

Rădăcinile familiei Gheţie sunt adânc înfipte în solul Transilvaniei de nord. Familia are o vechime considerabilă pentru că strămoşii ei sunt atestaţi în documentele secolului al XVI-lea. Vechea familie fusese „[...] înnobilată de Cristophor Báthory la 19 noiembrie 1578, [şi] dădea trei ani mai târziu un vremelnic guvernator al Transilvaniei, pe Ioannis Getzi, iar mai apoi, începând cu deceniul al şaptelea al secolului Şcolii Ardelene, un lung şir de clerici, protopopi şi asesori consistoriali greco-catolici, profesori de limbi clasice, medici" (Barbu 2004: 309). Tradiţia preoţească s-a păstrat în familia Gheţie, până aproape de secolul al XX-lea. Bunicul filologului, din partea mamei, Aurel Hulea, fusese preot greco-catolic în satul Galda de Jos din Munţii Apuseni, iar bunicul din partea tatălui, Alexandru Gheţie, a fost vicar episcopesc şi profesor la Seminarul greco-catolic de la Gherla. Era un un bun cunoscător al limbii latine. Acesta a avut patru copii: o fată şi trei băieţi care au studiat în străinatate, la Viena şi la Budapesta. Tatăl filologului, Victor Gheţie, făcuse iniţial Seminarul teologic. A renunţat şi a studiat dreptul la Budapesta. Era doctor în drept şi director de bancă, iar mama, Elena Hulea, casnică, era o fire sensibilă, foarte aspră, în raport cu copiii, dar dreaptă. Familia Victor şi Elena Gheţie a avut patru copii: Ion, Victor, Alexandru şi Elena.[1] Ion este primul copil al familiei şi s-a născut la 21 noiembrie 1930 la Şimleul Silvaniei, judeţul Sălaj. De la tatăl său moştenise „pasiunea pentru judecata clară, de o puritate geometrică, prudenţa argumentaţiei şi spiritul critic, iar de la mama sa, o sensibilitatea

[1] Aceste informaţii le-am primit de la doamna Mirela Theodorescu, soţia filologului bucureştean, Ion Gheţie.

BDD-V3603 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:23 UTC)

neobişnuită" (Barbu 2004: 309). Copilul Ion a primit o educaţie riguroasă „potrivită structurii sale temperamentale şi înclinaţiilor excepţionale ce s-au vădit de-a lungul anilor" (Pamfil 2004-2006: 329).

Copilăria, şi fericită, dar şi zbuciumată, şi-o petrece atât la Şimleu, cât şi la Arad, unde familia a fost expulzată, în 1940, în urma cedării Transilvaniei de nord, după Tratatul de la Viena. În aceste condiţii, deşi începuse clasele primare în 1937, în oraşul natal, studiile elementare au fost încheiate în 1941, la Arad. În acelaşi an, a intrat în clasa întâi a liceului „Moise Nicoară" din Arad, şi a terminat clasa a patra în 1945. Tot în 1945, familia Gheţie s-a întors în Şimleul Silvaniei. Odată întors acasă urmează cursurile liceului „Simion Bărnuţiu" până în 1948. În acest an, părăseşte definitiv localitatea natală, stabilindu-se în Cluj, unde termină studiile la liceul „Gheorghe Barițiu", în 1949.[2]

2. Perioada studiilor universitare

După ce termină studiile liceale, se înscrie la Facultatea de Filologie a Universităţii „Victor Babeş" din Cluj. Iniţial, studentul Gheţie era interesat de literatură, dar la Cluj avea profesori foarte buni de lingvistică, iar unii erau foşti colaboratori ai lui Sextil Puşcariu. Cei mai cunoscuţi din domeniul lingvisticii erau: Emil Petrovici şi I. Pătruţ (Filologie slavă), Ştefan Paşca (Gramatică istorică şi Istoria limbii române literare), Romulus Todoran (Dialectologie), Liviu Onu (Limba română contemporană şi Curs special de limbă), Henri Jacquier (Filologie romanică). Ion Gheţie avea o pregătire bună la latină, pe care a perfecţionat-o în facultate, cu profesorul Teodor Naum. În această perioadă îi mai are ca profesori pe Dumitru Popovici (Literatură română modernă) şi Dimitrie Macrea (Gramatică istorică, Limba română contemporană şi Limba română modernă) „primul i-a transmis gustul pentru cercetarea şi receptarea literaturii, cel de-al doilea i-a insuflat pasiunea pentru studiul istoriei limbii române şi al istoriei literaturii române vechi" (Chivu 2004: 127). Deşi nu-l interesa lingvistica, a avut o foarte bună pregătire în aceste domenii. A terminat facultatea, în 1953, ca şef de promoţie. Tânărul absolvent a dat piept cu greutăţile vieţii. A urmat o perioadă destul de grea pentru Ion Gheţie, pentru că a fost repartizat ca profesor într-o comună din Munţii Apuseni, Ponoare. A renunţat la post şi în perioada 1953-1955 a fost şomer în Cluj. Anul 1955 a marcat destinul viitorului om de ştiinţă: a părăsit Clujul şi a început o nouă viaţă la Bucureşti.

3. 1955 sau începutul activităţii ştiinţifice

Anul 1955 marchează începutul activităţii ştiinţifice a lui Ion Gheţie. Profesorul său de la Cluj, Dimitrie Macrea, devenit director al Institutului de Lingvistică, a fost cel

[2] Pentru prezentarea acestei succinte biografii am consultat tabelul cronologic din volumul I al romanului *Biruitorii* de Ion Gheţie.

BDD-V3603 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:23 UTC)

care l-a chemat la Bucureşti. În urma unui concurs, a fost angajat „în acord" pe un post de cercetător. Iniţial, a făcut parte din sectorul de Lexicografie, redactând fişe pentru dicţionar. Apoi a lucrat la sectorul de Fonetică şi Dialectologie şi paralel la colectivul de Limbă literară înfiinţat de Tudor Vianu. Cunoştinţele solide de lingvistică pe care le dobândise la Cluj şi faptul că fusese elevul unor magiştrii ca Romulus Todoran şi Liviu Onu au însemnat pentru Ion Gheţie un paşaport spre o strânsă colaborare cu Tudor Vianu (Sala 2000: 363). Sub conducerea lui Tudor Vianu „pe care l-a considerat marele lui dascăl şi cu care a stabilit chiar o relaţie de prietenie" (Sala 2000: 363) a participat la înfăptuirea operelor *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu* publicat în 1968 şi *Bibliografia analitică a limbii române literare (1780-1866)* apărută în 1972. În urma acestei colaborări, Ion Gheţie a devenit un apropiat al lui Tudor Vianu, iar în 1962 a fost numit secretar al colectivului de Limbă literară şi stilistică. Anul 1966 i-a adus lui Ion Gheţie titlul de doctor în filologie, obţinut cu lucrarea *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*.

4. 1967-o nouă etapă în activitatea ştiinţifică

În 1967, a preluat conducerea colectivului de Limbă literară şi filologie, devenit apoi sector, fiind succesorul lui Tudor Vianu. După ce a devenit şef al sectorului, Ion Gheţie şi-a alcătuit, în primul rând, echipa de colaboratori. Aceştia erau: Alexandru Mareş, Gh. Chivu, Alexandra Moraru, Florentina Zgraon, Emanuela Buză şi Mariana Costinescu. Ca şef al sectorului de Limbă literară şi filologie, Ion Gheţie s-a dovedit un foarte bun organizator: „Ca un bun gospodar din părţile Şimleului, oraş evocat cu nostalgie ori de câte ori vorbeşte despre copilăria lui, a început...cu începutul: [...] seminare colective, discuţii săptămânale individuale cu cei nou-veniţi, îndrumarea lecturilor, sugerarea unor teme de cercetare pentru articole sau cărţi. Cea mai mare suferinţă a lui era nerespectarea termenilor la diverse lucrări (când acest lucru venea de la o persoană foarte apropiată suferinţa se transforma în durere, care îl făcea să privească la cer pentru a cere ajutorul ca situaţia să nu se mai repete). Obişnuia să spună «Ein Mann, ein Wort»" (Sala 2000: 363). În 1967, colectivul de Limbă literară şi filologie avea două teme prioritare: originile scrisului în limba română şi istoria limbii literare, astfel că toate eforturile lui Ion Gheţie şi ale echipei au fost îndreptate în această direcţie. Au urmat ore în şir petrecute la masa de lucru şi zile întregi de muncă. Deşi, când a devenit şef al sectorului de Limbă literară şi filologie, Ion Gheţie avea ca temă prioritară şi limba literară, interesul pentru acest concept a crescut după ce a apărut, în 1961, lucrarea lui Ion Coteanu *Româna literară şi problemele ei principale*.

5. Limba română literară şi „momentul 1750"

Teoriile lui Ion Gheţie despre limba română literară au fost adunate în mai multe studii, iar cele mai importante sunt *Baza dialectală a limbii române literare* (1975), *Istoria limbii române literare. Privire sintetică* (1979), *Introducere în studiul limbii române literare*

BDD-V3603 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:23 UTC)

(1982) şi *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)* (1997). În lucrarea din 1982, Ion Gheţie a argumentat convingător că limba română literară s-a născut în secolul al XVI-lea, epocă din care datează primele texte româneşti. Această teorie este reluată în lucrarea din 1997: „Începuturile românei literare trebuie plasate în momentul în care limba română devine instrumentul de expresie a unei literaturi (folosim acest cuvânt într-o accepţie foarte largă), altfel vorbind, în momentul în care se săvârşeşte prin limbă un act de cultură. Acest moment trebuie plasat în secolul al XVI-lea, epocă din care datează primele noastre texte literare, oricât de stângace şi de greoaie ar fi, la început sub raportul limbii [...]. În ceea ce priveşte momentul încheierii procesului de constituire a limbii române literare, el trebuie situat în secolul nostru" (Gheţie et alli 1997: 35). Ion Gheţie a semnat teoria conform căreia limba română literară nu era unitară la începuturile ei, ci prezenta anumite diferenţieri dialectale, pe care le-a numit v a r i a n t e r e g i o n a l e (Gheţie 1975: 71). Aceste variante ale limbii române literare vechi erau: muntenească – sud - ardelenească, nord - moldovenească, bănăţeană - hunedoreană şi nord ardelenească. Dintre toate aceste variante literare s-a impus varianta muntenească la mijlocul secolului al XVIII-lea. Impunerea acesteia s-a datorat unor cauze sociale şi culturale: în primul rând, naţionalizarea serviciului divin, iar în al doilea rând, încetarea activităţii tipografiilor din Moldova şi Transilvania, şi intensificarea activităţii celor din Bucureşti şi Râmnicu-Vâlcea: „naţionalizarea serviciului divin, petrecută la sfârşitul secolului al XVII-lea şi în primele decenii ale celui următor, a pus cu stringenţă, problema traducerii în româneşte a cărţilor de slujbă. Opera aceasta, de mare importanţă, a fost dusă la capăt, în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, de Antim Ivireanul şi, apoi, de Damaschin Râmniceanul. Scrise de munteni, cărţile traduse au îmbrăcat, firește, haină munteană. Intensa activitate tipografică desfăşurată la Bucureşti şi Râmnic (în condiţiile în care tipografia mitropoliei Ardealului nu mai lucra din 1702, iar cea din Iaşi se manifesta sporadic) a avut drept urmare o difuzare fără precedent a cărţii bisericeşti muntene în toate provinciile româneşti, până în cele mai îndepărtate şi ascunse locuri. Faptul s-a petrecut mai ales între anii 1720-1750 şi a continuat şi după această dată. În momentul când tipografiile din Iaşi şi din Blaj îşi intensifică activitatea, în jurul anului 1750, ele sunt silite să reproducă cărţile munteneşti care pătrunseseră de mai multă vreme în biserici" (Gheţie 2000: 110). Această primă unificare a limbii române literare de la mijlocul secolului al XVIII-lea a fost concentrată în formula „momentul 1750". Deci, pentru Ion Gheţie prima unificare a limbii române literare a avut loc la mijlocul secolului al XVIII-lea şi s-a realizat prin consens tacit, la nivelul tipăriturilor religioase. Limba română literară a cunoscut, în concepţia filologului bucureştean, o a două unificare, începând cu secolul al XIX-lea şi continuând cu secolul următor graţie lucrărilor normative ale Societăţii Academice Române.

BDD-V3603 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:23 UTC)

6. Maramureşul-patria textelor rotacizante?

Textele vechi româneşti, aşa numitele „texte rotacizante", reprezintă pentru filologia românească o adevărată provocare. Încă de la descoperirea lor, teoriile emise au fost destul de variate, iar astăzi literatura de specialitate adună sute de pagini. Cele mai importante opinii despre cele mai vechi monumente de limbă română sunt prea cunoscute, ca să le mai amintim aici. De foarte multe ori, Maramureşul a fost considerat leagănul textelor rotacizante. Teorile lui Ion Gheţie, despre patria textelor rotacizante, sunt sensibil diferite de cele ale predecesorilor săi. Un prim studiu dedicat textelor rotacizante şi originii lor este *Începuturile scrisului în limba română. Contribuţii filologice şi lingvistice* apărut în 1974. Teoria că textele rotacizante ar putea proveni şi din ale regiuni ale Dacoromaniei, nu doar din Maramureş, este veche în concepţia ştiinţifică a lui Ion Gheţie, ea fiind tema câtorva articole mai vechi, dar a fost expusă, cu argumente convingătoare, în cartea amintită. În această lucrare, Ion Gheţie avansează, cu prudenţa, ideea că textele rotacizante nu ar fi fost traduse în Maramureş, opinând că această idee a mai fost vehiculată în literatura de specialitate, dar „criticilor aduse localizării în Maramureş (şi Transilvania vecină) nu li s-a acordat, în general, nici o atenţie" (Gheţie 1975: 55). Tot în acest studiu, autorul le reproşează cercetătorilor faptul că: „Majoritatea au localizat în bloc cele patru texte, deşi ar fi fost mult mai indicat ca localizarea să se facă pentru fiecare în parte, întrucât concluziile la care ajungem pot fi, cel puţin teoretic, diferite, de la un caz la altul. Localizarea în bloc a fost acceptată pornindu-se de la considerentul că textele reflectă o realitatea lingvistică identică, că la baza lor ar sta acelaşi grai dacoromânesc" (Gheţie 1975: 55). Concluzia autorului este că pentru o datare corectă trebuie să se cunoască realităţile lingvistice din secolul al XVI-lea, iar cercetătorii ar trebui să urmărească faptele lingvistice din secolul respectiv şi nu fenomenele lingvistice din graiurile actuale.

Ion Gheţie a reluat această teorie în lucrările *Originile scrisului în limba română* (1985) şi *De când se scrie românește?* (2001). Cu aceste lucrări, filologul bucureştean a impus definitiv teoria conform căreia textele rotacizante provin din zona Banat-Hunedoara. Originea maramureşeană este considerată dogmă de către Ion Gheţie, iar aceasta trebuie înlăturată din literatura de specialitate. Prin urmare, „Maramureşul devine un loc posibil, dar nu obligatoriu, unde s-a putut face traducerea textelor rotacizante" (Gheţie 1975: 40). Toate cercetările efectuate de filologul bucurestean au îndreptat rezultatul pe făgaşul originii bănăţene-hunedorene a vechilor monumente de limbă română şi la existenţa a două straturi de limbă: moldovenesc şi bănăţean-hunedorean. Astăzi se ştie că cele patru texte rotacizante (*Codicele Voronețean, Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voronețeană, Psaltirea Hurmuzachi*) sunt copii. Pierdute în timp, originalele nu au mai putut fi datate, iar toate încercările de stabilire a vechimii lor, fie sunt fanteziste, fie nu rezistă criticii. Ce se ştie sigur este doar secolul în care au fost efectuate aceste traduceri: în secolul al XVI-lea, „[...] când traducerea celor mai numeroase scrieri religioase s-a datorat mişcării protestante. Iniţiativele pornite din sânul acestei confesiuni religioase nu

BDD-V3603 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:23 UTC)

pot fi trecute în seama unui curent extern, atâta timp cât traducerile sunt efectuate de români care îmbrăţişează Reforma" (Gheţie, Mareş 2001: 148).

7. Preocupări de dialectologie istorică

Ion Gheţie a fost preocupat şi de dialectologia istorică. În lucrările *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea* (1974, în colaborare), *Introducere în dialectologia istorică românească* (1994), *Graiurile dacoromâne în secolele al XIII-lea–al XVI-lea (până la 1521)* (2001) autorul prezintă evoluţia dialectelor româneşti, în general, şi a dialectului dacoromân, în special, de la origini până în epoca noastră. Prin aceste lucrări, reputatul filolog bucureştean aduce o contribuţie reală în domeniul amintit. Studiul *Introducere în dialectologia istorică românească* este foarte important pentru literatura de specialitate, deoarece „cercetătorul român se pronunţă pentru necesitatea reformării metodologiei de cercetare, printr-o mai mare implicare a filologiei în procesul de elaborare a datelor de studiat, precum şi în cel de sinteză şi interpretare a acestora" (Gafton 1995-1996: 120), iar „scopul lucrării pare a fi, printre altele, acela de a da un impuls călăuzitor tinerilor cercetători, care vor înţelege că istoricul limbii trebuie secondat de un competent filolog, care nu va avansa nici o ipoteză neconfirmată de fapte lingvistice relevante" (Gafton 1955-1996: 120-121). În lucrarea, *Introducere în dialectologia istorică românească*, savantul bucureştean a analizat un material de limbă din vechile regiuni istorice ale României: Ţara Românească, Moldova, Transilvania şi Banatul. Pe baza acestui material, autorul a evidenţiat trăsăturile fonetice, morfologice şi lexicale ale dialectului dacoromân. Lucrarea *Graiurile dacoromâne în secolele al XIII-lea–al XVI-lea (până la 1521)* completează informaţiile despre graiurile dacoromâne. Lucrarea a fost anevois elaborată, pentru că „fiind unul dintre puţinii lingvişti care îşi fundamentează întotdeauna ipotezele, afirmaţiile sau teoriile pe o solidă bază filologică, Ion Gheţie s-a găsit de data aceasta în faţa unui material documentar destul de «subţire»" (Munteanu 2002: 171). Articolele *Asupra repartiţiei dialectale a dacoromânei* (1969), *Repartiţia graiurilor dacoromâne şi o chestiune de principiu* (1970), *Diferenţieri dialectale în româna primitivă* (1987), *Originea dialectelor dacoromâne* (1987), *Originea graiurilor dacoromâne* (1987) aduc noi teorii despre dialectele dacoromâne în cercetarea istoriei limbii române. În literatura de specialitate, se admite existenţa unui stadiu arhaic al limbii române. Cercetătorii plasează acest stadiu înaintea separării dialectelor (dacoromân, aromân, meglenoromân, istroromân). Trunchiul comun al acestor dialecte, a fost numit r o m â n ă p r i m i t i v ă (O. Densusianu), s t r ă r o m â n ă (S. Puşcariu), p r o t o r o m â n ă (I. Coteanu). Pentru a denumi această realitate, Ion Gheţie a preferat denumirea de r o m â n ă p r i m i t i v ă. Filologul bucureştean a susţinut că româna primitivă s-a format într-un teritoriu care cuprindea provinciile Dacia, Pannonia Inferioară şi cele două Moesii între secolul al VII-lea şi secolul al XII-lea. Româna primitivă a fost influenţată, în concepţia dialectologului bucureştean, doar de limba slavă.

BDD-V3603 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:23 UTC)

8. Diaconul Coresi-întemeietorul limbii române literare?

În 1994, a apărut lucrarea *Diaconul Coresi şi izvânda scrisului în limba română*, în colaborare cu Alexandru Mareş. Lucrarea, fiind una descriptivă, îşi propune să stabilească rolul diaconului Coresi în cadrul literaturii şi al culturii româneşti. Coresi a fost considerat de mulţi cercetători întemeietorul limbii române literare, iar această idee apare şi în manualele şcolare. Or, din punctul de vedere al celor doi autori ai monografiei: „Meritul lui de frunte este acela de a fi înmănuncheat încercările predecesorilor şi contemporanilor săi de întocmire a unei literaturi în limba naţională. El îndeplineşte deci rolul unui totalizator de eforturi şi năzuinţe, iar opera sa pe acela de sinteză a unor iniţiative pornite din diverse regiuni ale teritoriului românesc" (Gheţie 1994: 380). Monografia celor doi autori „confirmă opinia, devenită loc comun în filologia românească, după care diaconul Coresi nu a fost traducătorul, ci numai tipograful şi, probabil, revizorul (diortositorul) lucrărilor încredinţate spre publicare" (Minuţ 1995-1996: 148). Lucrările *Diaconul Coresi şi izbânda scrisului în limba română* şi *Originile scrisului în limba română* sunt: „[...] opere de hotar în domeniile istoriei limbii şi a filologiei române. Trăsătura definitorie a acestor lucrări constă şi prin aceea că, după seria de studii premergătoare, autorii au sintetizat rezultatele dobândite în permanentă confruntare şi dialog, folosindu-se nu numai de descoperirile oamenilor de ştiinţă români, ci şi de roadele investigaţiei străine, printre care un rol deloc neglijabil a avut şi are colaborarea cu cercetătorii maghiari şi saşi" (Demény 2006: 227).

9. Ion Gheţie: editor de texte

Ion Gheţie a realizat următoarele ediţii de texte: *Manuscrisul de la Ieud* (1977)*, Ion Budai Deleanu. Scrieri lingvistice* (1970)*, Fragmentul Todorescu* (1982), *Psaltirea Hurmazachi* (2005). Ultima ediţie de text, apărută postum, a fost elaborată în colaborare cu Mirela Theodorescu. Ediţiile de text, elaborate exemplar din toate punctele de vedere, sunt contribuţii reale la cunoaşterea celor mai vechi scrieri româneşti, uneori uitate în sertarele întunecate. În toate ediţiile de texte, autorul nu avansează propriile teorii, fără a analiza literatura de specialitate. Ca de fiecare dată, opiniile sunt avansate cu prudenţă. Ediţiile de text aduc informaţii noi, şi completează în acelaşi timp lacunele existente în literatura de specialitate. De pildă, în ediţia *Psaltirii Hurmuzachi* autorii aduc argumente solide în favoarea teoriei că *Psaltirea Hurmuzachi* nu este originalul, ci o copie. Omisiunile, prezenţa cuvintelor slave în traducerea românească, corecturile care apar în text şi care provin de la copist, conduc la concluzia că: „*Psaltirea Hurmuzachi* nu este autograful traducătorului, ci o copie executată după o psaltire slavo-română de un scrib care proceda uneori la modificări ale textului român (prin confruntare cu versiunea originală sau apelând la altă traducere românească). E adevărat că în unele cazuri argumentele noastre nu exclud cu desăvârşire posibilitatea unei traduceri, ci o fac mult mai puţin probabilă.

BDD-V3603 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:23 UTC)

Luate în ansamblu, probele noastre se întregesc reciproc şi conduc indiscutabil la concluzia că *Psaltirea Hurmuzachi* e o copie" (Gheţie, Teodorescu 2005: 19).

Contribuţia lui Ion Gheţie în domeniul filologiei şi al culturii româneşti este foarte importantă pentru că el a inovat cercetarea ştiinţifică, iar „preluarea critică a tradiţiei îl conduce pe cercetătorul bucureştean, în mod firesc, la formularea a numeroase puncte de vedere noi, originale; astfel, el revizuieşte conceptele fundamentale ale disciplinei – ce graţie lui, în primul rând, s-a instituit ca atare –, creează o metodologie adecvată, coerentă şi riguroasă, elimină prejudecăţile, respinge demersurile cvasiştiinţifice, reuşind să realizeze, împreună cu colaboratorii săi, o operă care oferă astăzi adevărate modele de cercetare a limbii române literare" (Pamfil 2004-2006: 329).

10. Probleme de istorie literară

Deşi numărul cărţilor de lingvistică şi filologie este destul de mare, Ion Gheţie s-a ocupat uneori şi de probleme de istorie literară. Articolele *Prima piesă românească? Consideraţii asupra începuturilor dramaturgiei româneşti* (1960)*, Damaschin al Râmnicului* (1964) şi *Literatura religioasă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea* (1964) sunt consacrate unor probleme de istorie literară. Ultimele două articole au fost scrise pentru *Istoria literaturii române*, apărută la Bucureşti, în 1964. Primul articol amintit abordează ideea avansată de Şerban Cioculescu şi anume că *Sfatul familii* e prima piesă românească. Începuturile dramaturgiei româneşti stau sub semnul întrebării, pentru că, după Şerban Cioculescu, şi alţi autori au folosit, în articolele lor, titlul de prima piesă românească. Este vorba de D. Ollanescu care a publicat în 1899 articolul *Cele mai vechi lucrări teatrale româneşti* şi de V. A. Urechia, care a susţinut în 1894 că prima piesă reprezentativă pentru genul dramatic din literatura română ar fi din 1819. La începutul secolului al XIX-lea, au existat în literatura română încercări de realizare a unor opere dramatice. C. Faca a scris în 1833 *Comodia vremii*, N. Dimachi şi D. Beldiman au scris în 1806 *Comedie banului Costandin Canta ce-i zic Căbujan şi Cavaler Cucoş*, iar „N. Bănescu a semnalat patru pamflete dramatice, datorate lui Iordache Golescu şi menţionate de Iorga încă în 1901: *Starea Ţării Rumâneşti acum în zilele măriei sale lui Ion Caragea Voievod pă vremea asidosiei...* (1818)*, Barbul Văcărescul, vânzătorul ţării* (1828), *Starea Ţării româneşti pă vremea streinilor şi a pământenilor* şi *Mavrodiniada*" (Gheţie 1960: 255). Concluzia lui Ion Gheţie este că: „Piesele în discuţie nu sunt scrieri dramatice în toată puterea cuvântului. Împărţirea lor în acte şi scene e adesea haotică, acţiunea e plimbată în cadrul aceleiaşi scene în locuri deosebite, personajele apar din senin şi dispar fără urme, ca nişte fantome, intriga e de multe ori inexistentă, iar dimensiunile lucrărilor sunt cu totul reduse. Iată numai câteva caracteristici capabile să ne întărească impresia că producţiile acestea dramatice nu erau destinate reprezentării, ci mai degrabă circulaţiei în manuscris. Ele năzuiau să iasă totuşi la lumina rampei (dovadă reprezentarea a două dintre ele la teatrul de păpuşi), dar faptul acesta nu scade prea mult din temeinicia afirmaţiei noastre. Apariţia unei dramaturgii originale, în adevărul înţeles al

BDD-V3603 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:23 UTC)

termenului, era condiţionată de crearea unui teatru românesc. Evenimentul acesta nu se va produce însă decât în deceniul al patrulea al secolului trecut, dacă omitem unele încercări izolate anterioare" (Gheţie 1960: 257).

Articolele, foarte bine documentate, reţin atenţia printr-o prezentare clară şi succintă. Articolul dedicat lui Damaschin al Râmnicului aduce o reală contribuţie la cunoaşterea unuia dintre învăţaţii secolului al XVIII-lea. Damaschin a fost un harnic traducător şi un tipograf al cărţilor bisericeşti. De asemenea, a fost preocupat şi de învăţământul românesc, stăruind pe lângă autorităţile austrice din Oltenia organizarea a două şcoli: una românească, iar alta latinească. În articolul dedicat literaturii religioase din secolul al XVIII-lea, se prezintă activitatea principalilor monahi din Moldova, evidenţiind aportul acestora la dezvoltarea culturii româneşti. Fie că erau episcopi sau mitropoliţi, aceştia au dus o vastă activitate de tipărire a cărţilor religioase. Este amintit, în primul rând, Chezarie care a tradus primele volume din *Mineiele*, moartea împiedicându-l să ducă la bun sfârşit ceea ce începuse. Opera lui a fost definitivată de Filaret care a tradus ultimele şase volume ale *Mineielor*. Un rol important în tipărirea cărţilor religioase l-a avut şi mitropolitul Iacob Putneanul. În perioada 1750-1760, a tipărit la Iaşi: *Penticostarul* (1753), *Sinopsis adecă adunare a celor şapte taine* (1751), *Târnosanie* (1752), *Molitvenic* (1754), *Antologhion* (1755), *Liturghier* (1759) (Gheţie 1964: 715). În secolul al XVIII-lea, cele mai importante focare de cultură din Ţările Române au fost mănăstirile Putna şi Neamţ. Promotorul activităţii culturale de la mănăstirea Neamţ a fost Paisie Velicikovski. Acesta a fost stareţ al mănăstirii între anii 1775-1794. În această perioadă, Paisie s-a ocupat de traducerea cărţilor religioase, numărul lor crescând considerabil. Este amintit şi Mihail Strelbiţki cel care a avut o fructuoasă activitate de tipograf şi gravor, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În finalul articolului, autorul conchide: „[...] pentru literatura religioasă, secolul al XVIII-lea însemnează epoca de desăvârşire a traducerii cărţilor de ritual în româneşte. Cărţile mixte slavo-române devin din ce în ce mai rare, pentru a dispărea cu totul în jurul anului 1750. Răspândirea largă a tipăriturilor religioase, după această dată, nu a rămas fără rezultat asupra limbii literare. Într-o epocă de exagerată creştere a influenţei neogreceşti şi turceşti, cărţile religioase au răspândit o limbă ferită de împestriţări lexicale şi relativ unitară" (Gheţie 1964: 720).

11. Pagini de literatură

Pe lângă lingvistică şi filologie română, un loc însemnat în activitatea lui Ion Gheţie a revenit literaturii. Deşi a scris un număr mare de lucrări literare, romane şi proză scurtă, ele nu au fost publicate din diferite motive decât târziu. Lucrările sale literare s-au bucurat de o serie de recenzii, în general, elogioase. Paginile de literatură scrise de Ion Gheţie sunt memorabile şi cuprind personaje complexe în situaţii de viaţă autentice. Filologul, devenit scriitor, surprinde cu o fineţe ieşită din comun trăirile şi frământările personajelor sale. Acţiunea din majoritatea romanelor sale se desfăşoară în zona Transilvaniei, provincia natală. *Drumul* (1983) este primul roman

BDD-V3603 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:23 UTC)

care deschide galeria literaturii lui Ion Gheţie. Au urmat altele, dintre care putem aminti: *Pomul vieţii* (1986), *Alfa şi omega* (1986), *S. O. S* (1991), *Skepsis* (1991), *O lume pentru fiecare*, 2 vol. (1992), *Agonia* (1997) ş.a. Trilogia *Sub calcâiul vremii* cuprinde operele *Taina tainelor* (2002), *Fructul oprit* (2004) şi *Nodul gordian*, (apărut postum, în 2005). Aceste volume sunt autobiografice. Viaţa proprie devine subiect de literatură. Din păcate, sunt şi opere literare, care nu au văzut lumina zilei şi au rămas în manuscris (*Facă-se voia mea*!, *Detenţie perpetuă, Atentatul*, *Punct şi de la capăt* etc.). Proza lui Ion Gheţie dovedeşte că „literatura nu a fost [...] un capriciu, ci o meserie practicată paralel cu aceea de lingvist. De altfel, subiectele, construcţia, stilul cărţilor sale denotă un artist disciplinat, capabil să supună fantezia rigorilor prozei scurte. Paginile sunt dense, exprimarea limpede, concisă, acţiunea nu trenează" (Grăsoiu 2000: 4).

12. Anul 1989

Anul 1989, care a adus atât de multe schimbări în societatea românească, nu a adus nici o schimbare în mentalitatea omului Ion Gheţie. El a rămas fidel propriilor sale principii şi nu s-a abătut de la rigorile impuse încă de la începutul carierei. A scris în continuare articole de filologie şi lingvistică, dar şi un articol având ca temă catolicismul în conştiinţa românilor apărut în „Verbum", 1991. În acest articol, autorul pleacă de la ideea „potrivit căreia poporul român şi-a păstrat fiinţa naţională de-a lungul evoluţiei sale, înainte de toate pentru că a îmbrăţişat din cele mai vechi timpuri ortodoxia. Lipsiţi de acest scut „românii ar fi trecut la catolicism şi, mai devreme sau mai târziu, s-ar fi deznaţionalizat, aşa cum o dovedesc unele mărturii istorice" (Gheţie 1991: 99), precizând că este vorba doar de românii din Banat şi Transilvania. La jumătatea secolului al XVI-lea, românii catolici din Banat şi Hunedoara îmbrăţişează Reforma. Sub impulsul Reformei, bănăţenii şi hunedorenii au tipărit mai multe cărţi religioase: un *Molitvenic*, o *Cazanie*, dar şi *Palia* de la Orăştie din 1582. Cultura românească din Transilvania a cunoscut o perioadă de maximă înflorire în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, odată cu Şcoala Ardeleană. Cărturari ca Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu au contribuit la formarea conştiinţei moderne a românilor. Cele mai importante repere din bogata lor activitate au fost: „afirmarea drepturilor legitime, naţionale şi politice, ale românilor aflaţi sub dominaţia imperiului habsburgic şi necesitatea ridicării spirituale a poporului român prin crearea unei culturi moderne" (Gheţie 1991: 102). În încheiere, filologul bucureştean opinează că: „[...] unirea cu Roma a favorizat atât în secolul al XV-lea, cât şi la cumpăna dintre veacurile al XVIII-lea şi al XIX-lea, cunoaşterea originii romane a poporului român şi a descinderii limbii sale din latină. Acest fapt a generat după 1780 mişcarea de renaştere culturală şi de consolidare a conştiinţei naţionale la români. Şcoala Ardeleană se află la izvoarele spiritualităţii româneşti moderne" (Gheţie 1991: 104).

BDD-V3603 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:23 UTC)

13. Ultima perioadă a vieţii şi răsplata pentru viaţa dedicată studiului

La vârsta de 70 de ani s-a retras din fruntea sectorului, pe care l-a slujit cu devotament mai mult de un sfert de secol, chiar dacă, între 1975 şi 1989, din raţiuni economice, sectorul a fost condus administrativ de Mioara Avram. În 2001 a renunţat la şefia sectorului, iar succesorul său a fost Alexandru Mareş. Pentru activitatea depusă în perioada în care a fost în fruntea sectorului, i s-a acordat medalia „Meritul ştiinţific". Această medalie a primit-o în 1975. Premiul „Timotei Cipariu" l-a primit de două ori: în 1966, pentru monografia *Opera lingvistică a lui Ion Budai Deleanu* şi în 1968 pentru *Dicţionarul limbii poetice a lui Mihai Eminescu*. În 2000, a primit medalia comemorativă „150 de ani de la naşterea lui Mihai Eminescu". Pasionat de domeniul limbii literare, a rămas în cadrul sectorului, lucrând cu jumătate de normă până la sfârşitul vieţii. Cariera din cadrul Institutului a avut şi urcuşuri, dar şi coborâşuri, din motive politice. În 1960, se afla pe lista cu persoanele care urmau să fie înlăturate din funcţii, din motive politice. A fost salvat de intervenţiile profesorilor Ion Vianu, Iorgu Iordan şi Al. Rosetti. Situaţia s-a repetat în 1976, dar intervenţiile lui Ion Coteanu a împiedicat înlăturarea savantului Ion Gheţie din Institut. În 1990, a fost promovat la gradul de cercetător ştiinţific principal I.

14. Amintiri despre Ion Gheţie

La moartea savantului bucureştean, colegii şi colaboratorii de la Institutul de filologie din Bucureşti au scris câteva articole In memoriam, unde figura omului şi savantului Ion Gheţie este evocată cu mare drag. Toţi au strâns în câteva zeci de pagini amintirile pe care le aveau cu marele om de ştiinţă Ion Gheţie. Şi din aceste pagini, cei ce nu l-au cunoscut, dar ar fi dorit, îşi pot forma o părere despre cel ce a fost Ion Gheţie. Figură unică, dar, fără îndoială un intelectual, Ion Gheţie a ştiut să se facă plăcut, fiind un „exemplu de dăruire şi de perseverenţă, de corectitudine şi de intransigenţă" (Chivu 2004: 128). Ion Gheţie a fost „un om crescut în respectul principiilor, cu un dezvoltat simţ al datoriei. Le-a cerut colaboratorilor să-i urmeze exemplul şi a instaurat în cadrul Sectorului de limbă literară o disciplină, care, prin rigorile ei, ni se părea uneori exagerată. Cine nu l-a cunoscut îndeajuns de bine putea crede că era din naştere un om rece, calculat şi disciplinat. În realitate, în adâncul sufletului Ion Gheţie a fost un răzvrătit, un nonconformist, un temperament tumultuos. Printr-un efort deosebit de voinţă el s-a autodisciplinat şi şi-a impus un program de lucru pe care l-a urmat cu sfinţenie"(Mareş 2004: 242). Părea un om venit din alt timp şi altă istorie şi toţi apropiaţii ştiau că „Ion Gheţie îşi dorise să fi trăit la sfârşitul veacului al XIX-lea, în *la belle Epoque* [...]. Cu tabieturile sale, cu programul de muncă pe care îl respecta cu sfinţenie, cu fobiile şi răsfăţurile pe care noi i le respectam cu sfinţenie, Ion Gheţie era, dacă se poate spune astfel, un «om de modă veche». Căci cum altfel apăreau valorile sale în lumea în care trăia, a cărei sufocantă urâţenie ne înconjura cu agresivitate pe toţi? Ce însemnau

BDD-V3603 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:23 UTC)

demnitatea şi discreţia lui? Incapacitatea lui de a negocia cu compromisul, cu impostura şi mâzga intelectuală, cu lipsa de claritate, de ordine sau de punctualitate, cu ignoranţa?" (Barbu 2006: 7). Avea o uşurinţă extraordinară de a scrie, totul fiind foarte bine organizat, atunci când se aşeza la masa de scris. Petrecea ore în şir cu stiloul în mână, fără să obosească. Nimic nu-i putea distrage atenţia în momentele acelea. Scrisul era pentru Ion Gheţie „asceza lui zilnică şi pariul lui cu posteritatea"(Barbu 2004: 312). Cercetarea era pentru Ion Gheţie un mod de a trăi. Din acest motiv, a refuzat să predea la Universitatea din Bucureşti, deşi profesorul Brâncuş îi propusese acest lucru. După 1989, Ion Coteanu i-a propus să devină membru al Academiei. A refuzat, motivând că nu se vede în prezenţa unor persoane cu mai puţine merite ştiinţifice. Nu a fost om politic, refuzând atât înainte, cât şi după 1989 să intre în vreun partid. Nu a părăsit niciodată ţara, dar a cunoscut-o foarte bine. Desi nu era iubitor de deplasare, nu-i displăcea să meargă la mănăstirile din nordul Moldovei: Secu, Agapia, Văratic, Sihăstria. Dintre oraşe, Clujul a rămas localitatea preferată pentru că aici şi-a petrecut o mare parte a vieţii şi acolo şi-ar fi dorit să rămână, dacă viaţa şi evenimentele din 1955, nu i-ar fi purtat paşii spre capitală.[3]

15. Câteva concluzii

Ion Gheţie este un savant, un om care s-a preocupat, de-a lungul vieţii, de numeroase domenii de cercetare. Acestea au fost limba literară, dialectologia istorică şi filologia română. Reputatul filolog bucureştean a adus contribuţii importante în domeniile amintite. A făcut numeroase sondări în domeniul limbii, finalizate în teorii ample şi bine documentate. A combătut în studiile sale clişeele şi miturile existente în filologia românească folosind argumente solide, impunând puncte de vedere noi, mai bine argumentate. Fire disciplinată, calculată, chiar scrupuloasă uneori, exemplu de demnitate şi rigurozitate, cum îl descriu apropiaţii, Ion Gheţie este considerat un deschizător de drumuri. Personalitate marcantă a culturii româneşti, lingvist, filolog, istoric literar, creator de literatură, om de ştiinţă, Ion Gheţie s-a stins din viaţă în ziua de 19 mai 2004 lăsând posterităţii o moştenire importantă: aproximativ 300 de lucrări.

După părerea noastră, filologul şi lingvistul bucureştean, Ion Gheţie îşi merită locul său de cinste în rândul personalităţilor marcante ale culturii şi filologiei româneşti din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Om cu o vastă cultură, intelectual de seamă, poliglot (vorbea foarte bine limba maghiară, dar şi franceza, germana şi rusa), reprezentant de seamă al şcolii lingvistice bucureştene, amintirea lui Ion Gheţie va dăinui în memoria coloboratorilor şi a urmăşilor săi prin numeroasele sale contribuţii aduse în domeniul filologiei româneşti.

[3] Aceste informaţii mi-au fost comunicate de doamna Mirela Theodorescu.

BDD-V3603 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:23 UTC)

Bibliografie

Barbu 2004a: Violeta Barbu, *In Memorian –Ion Gheţie*, în „Studii şi Materiale de Istorie Medie", vol. XXII, 2004, p. 309-312.

Barbu 2006b: Violeta Barbu, *Fin de siècle*, în *Floarea Darurilor. In memoriam-Ion Gheţie*, Bucureşti, Editura Academiei, p. 7-8.

Chivu 2004: Gh. Chivu, *Ion Gheţie*, în „Limbă şi literatură", vol. III-IV, p. 127-128.

Demény 2006: Lajos Demény, *Carte şi tipar în cercetările maghiare*, în *Floarea darurilor*, Bucureşti, Editura Academiei, p. 227-233.

Gafton 1995-1996: Alexandru Gafton, recenzie la *Introducere în dialectologia istorică românească*, Bucureşti, Editura Academiei, 1994, în AUI, secţiunea IIIe, lingvistică, tom XLI/XLII, p. 120-123.

Gheţie 1960a: Ion Gheţie, *Prima piesă românească? Consideraţii asupra începuturilor dramaturgiei româneşti*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", (Iaşi), XI, p. 252-258.

Gheţie 1964b: Ion Gheţie, *Literatura religioasă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Istoria literaturii române*, vol. II, Bucureşti, 711-724.

Gheţie 1974c: Ion Gheţie, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuţii filologice şi lingvistice*, Bucureşti, Editura Academiei, 1974.

Gheţie 1975d: Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

Gheţie 1991e: Ion Gheţie, *Catolicismul şi conştiinţa etnică a românilor*, în „Verbum", II, nr. 1-6, p. 99-104.

Gheţie 1994f: Ion Gheţie, *Diaconul Coresi şi izbânda scrisului în limba română*, Bucureşti, Editura Minerva, 1994.

Gheţie 2000g: Ion Gheţie, *Secolul al XVIII-lea şi unificarea limbii române literare*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare. Sfârşitul secolului al XVIII-lea (1688-1780)*, Editura Clasium, p. 91-111.

Gheţie et alli 1997: Ion Gheţie (coord.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1997.

Gheţie, Mareş 2001: Ion Gheţie, Alexandru Mareş, *De când se scrie româneşte?*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001.

Gheţie, Teodorescu 2005: Ion Gheţie, Mirela Teodorescu, *Psaltirea Hurmuzachi*. Studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, 2005.

Grăsoiu, 2000: Liviu Grăsoiu, *O biografie*, în „Luceafărul", nr. 9, p. 4.

Mareş 2004: Alexandru Mareş, *Ion Gheţie (1930-2004)*, în „Limba română", LIII, nr. 3-4, p. 241-243.

Minuţ 1995-1996: Ana Maria Minuţ, recenzie la *Diaconul Coresi şi izbânda scrisului în limba română*, Bucureşti, Editura Minerva, Bucureşti, 1994, în AUI, secţiunea IIIe, lingvistică, tom XLI/XLII, p. 148-149.

Munteanu 2002: Eugen Munteanu, recenzie la Ion Gheţie, *Graiurile dacoromâne în secolele al XIII-lea – al XVII-lea (până la 1521)*, Bucureşti, Editura Academiei, 2000, în AUI, seţiunea IIIe, lingvistică, tom XLVIII, p. 171-172.

Pamfil 2004-2006: Carmen-Gabriela Pamfil, *Ion Gheţie-In memoriam*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", TXLIV-XLVI, p. 329-331.

Sala 2000: Marius Sala, *Ion Gheţie: un portret*, în „Limba română", XLIX, nr. 3, p. 363-365.

BDD-V3603 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:23 UTC)